

Druga opsada Gospića

(1. septembar - 10. oktobar 1943)

U augustu 1943. godine njemačke snage, baš kao i NOVJ, očekujući definitivni slom Italije, užurbano se reorganiziraju i usmjeravaju prema Jadranu. Predstojeći sudari će biti utoliko žešći, što su i smjerovi aktivnosti bili isti. Njemačkoj komandi će, istina, biti potrebno razmerno dosta vremena da bi na balkansko ratište privukla neophodne snage s drugih evropskih frontova, ali će, zato, kad te snage stignu, zahvaljujući motorizaciji, vrlo brzo izbijati na prilaze jadranskoj obali.

Jedinice 6. divizije, najprije 1. i 3, a zatim i 2. brigada, koja će biti povučena iz Dalmacije krajem augusta, imale su zadatak da sprečavaju i usporavaju prodore njemačkim jedinicama prema Jadranu i preko gospićkog pravca, na Karlobag, i preko gračačkog pravca, na Obrovac i preko unskog pravca, od Bihaća prema Kninu. To je, dakako, imao na umu i Glavni štab Hrvatske, koji je - odustajući od slanja 1. brigade u Dalmaciju - pravodobno upozorio i štab 1. hrvatskog korpusa i štab 6. divizije da udar prikupljenih njemačkih trupa treba očekivati »glavnim nastupnim pravcem: Bihać - Lapac - Knin - Šibenik (Split - Zadar)«, ali da Nijemce treba očekivati i na drugim pravcima, jer će, po svoj prilici, »koristiti za pokret kroz Liku i pravce Ličko Petrovo Selo (dokle stižu ili sa sjevera, preko Slunja, ili iz Bihaća) - Prijeboj - Korenica - Udbina - Sveti Rok - Obrovac«. Na »glavnom nastupnom pravcu« najprije je raspoređena 3. lička brigada, a zatim i 2. Put kroz centralnu Liku, od Ličkog Petrovog Sela prema Korenici, zatvarala je 8. kordunaška divizija. Trinaesta primorsko-goranska divizija s 1. ličkom brigadom, prema planu štaba 1. hrvatskog korpusa, raspoređena između Udbine i Gospića, planirana je da kao »manevarska udarna grupa«, »prema razvoju situacije«, bude ubačena u borbe »vjerovatno u pravcu Udbina - Lapac«. Očekivano je da će ta »manevarska udarna grupa« u pravo vrijeme »ofenzivno djelovati na bokove i pozadinu neprijatelja« i da će »u vidu brzih i iznenadnih kontramanevara« spriječavati - pa ako ne i spriječiti, a ono barem odgoditi za dogleđno vrijeme - prodore njemačkih trupa i prema Senju, i prema Karlobagu, i prema Obrovcu.⁷⁴⁷»

U štabu 6. divizije se očekivalo da će 114. njemačka divizija nastupati prema Jadranu u dvije kolone: na jug, preko Gračaca, prema Kninu, i na zapad, preko Kuka i Udbine na Lovinac, »nastojeći se stopiti sa ustaškim snagama iz Gospića«. Podaci, neprovjereni, ali uvjerljivi, govorili su o tome kako su ustaše »primile suhu hranu u Gospiću i

⁷⁴⁷> Zb. NOR, V/18, 402.

namjeravaju baš radi spajanja krenuti iz Gospića pravcem Medak - Gračac i Medak - Udbina«. ⁷⁴⁸ To uvjerenje štaba divizije odredio je novi raspored 1. brigade, koja je od 3. septembra ponovo pod komandom štaba 6. divizije. U planu divizijskog štaba 1. brigada je, »do dolaska II brigade«, imala zadatak da se »brzim i iznenadnim kontramanevrima«, napadajući »na bokove i pozadinu neprijatelja«, angažira »na cesti Gospić - Gračac, Gospić - Podlapača, Gospić - Ploča i Mazin - Gračac protiv neprijateljskih ustaških, njemačkih snaga«. ⁷⁴⁹

Neprestano u borbenom doticaju s neprijateljem koji je češće napadan nego što je napadao, slabo hranjena, iako su dosta često dolazile kolone djevojaka s onim što je osiromašeno ličko selo još moglo iznijeti na trpezu, brigada je savjesno izvršila sve zadatke. To se dade uočiti i po odnosu Glavnog štaba, kojim je od 1. septembra komandovao Ivan Gošnjak, dok je Ivan Rukavina preuzeo njegovu dužnost u 1. hrvatskom korpusu. Glavni štab se na kraju ljeta i početkom jeseni 1943. godine nepotrebno - raspoređujući snage na rubnim položajima slobodnog teritorija ili duž komunikacija prema Jadranu - angažirao čak i oko zadataka pojedinih bataljona, kao da ne postoje drugi, njemu potčinjeni, štabovi. Tako je u tim septembarskim direktivama razmještao »dva bataljona I Brigade na prostoru Široka Kula - Vreback«, odakle su imali zadatak da »neprestano upućuju pojedine svoje jedinice« prema Gospiću i da »napadaju neprijatelja sa jasno postavljenim zadacima«, kako bi se ubrzalo »razbijanje i uništavanje tamošnjih ustaških bandi«. Glavni štab je od štaba 1. brigade tražio da u takve akcije šalje jedinice iz rezerve, »dok jedinice koje drže položaje moraju također biti na određenim pravcima neprestano aktivne, ispoljavajući tu aktivnost bilo u vidu prepada i zasjeda u pozadini i međuprostorima pojedinih neprijateljskih otpornih točaka«. Druga dva bataljona 1. brigade je Glavni štab Hrvatske rasporedio u Podlapaču, »kao pokretnu udarnu grupu za izvršenje važnijih zadataka bilo prema gospićkom garnizonu, bilo prema komunikaciji Bihać - Lapac - Gračac«. Štab 1. brigade je upozoren da ta dva bataljona u Podlapači ne može upotrijebiti »bez naređenja ovoga glavnog štaba«. ⁷⁵⁰

Početkom septembra su dva bataljona 1. brigade dosta udaljena od mjesta rasporeda određenih u zapovijesti Glavnog štaba: 1. bataljon »Marko Orešković« je prešao Velebit, zaputivši se »teškim i nama nepoznatim putem kroz krševite i planinske predjele«, ⁷⁵¹ da bi u karlobaškom Primorju, u Barić-Dragi, razoružao talijanski garnizon, a 2. bataljon »Pekiša Vuksan«, zapravo 1. četa toga bataljona (komandir Branko Vukelić, komesar Đuro Ljuština), prelazi Velebit preko Alana i zbog razoružavanja Talijana u rajonu Obrovca. Drugdje se jedinice 1. brigade nisu angažirale u razoružavanju talijanskih trupa: nije bilo moguće povući ih s gospićkog sektora i s komunikacija na kojima su očekivani Nijemci.

Od jedinica 1. brigade prvi će u borbu s Nijemcima ući bataljon »Marko Orešković«. Prethodno je i tom bataljonu, kao i drugim jedini-

⁷⁴⁸ Isto, V/19, 41.

⁷⁴⁹ Isto, 42.

⁷⁵⁰ Isto, 217.

⁷⁵¹ Jovo Bursać, n.d. 201.

cama 6. divizije, preneseno uputstvo štaba divizije kako treba - suzbijajući njemačko nadiranje prema Jadranu - »prepade i zasjede izvoditi po cijeloj dubini neprijateljske nastupne kolone« i kako treba, ako je ikako moguće, udariti »jednovremeno na više tačaka neprijateljevog rasporeda«. Sve jedinice su upozorene da dnevne borbe »treba načelno vještim manevrisanjem izbjegavati, pripremajući neprijatelju iznenadan udarac«, pri čemu »ispoljiti najveću ofanzivnost, drskost i nasrtljivost«, a »akcije izvoditi brzo, iznenadno, silno i neodoljivo«. ⁷⁵²

Odavno osposobljena da »prema neprijatelju, sa fronta« uvijek raspoređuje »male snage« i sa znanjem da »sve manevre i kontramanevre« treba »izvoditi u vidu prepada ili zasjeda«, 1. brigada će u septembru i oktobru 1943. godine odnijeti značajne pobjede nad njemačkim jedinicama. Niz tih pobjeda je započeo 1. bataljon »Marko Orešković«, kod Bruvna. Njegovoj akciji protiv kolone 114. njemačke divizije prethodio je već pominjani naporni marš-manevar preko Velebita do Barić-Drage.

Između obale, gdje su talijanske jedinice uglavnom lako razoružavane, ponekad s mnogo strepnji da bi prije partizana mogli stići Nijemci, i položaja 1. brigade sredinom septembra su bili dosta jaki ustaško-četnički položaji. Cestu preko Baških Oštarija držali su ustaše i domobrani, izvanredno utvrđeni, s mnogo bunkera i s više redova ispletene bodljikave žice oko ceste. Južniji velebitski prelaz, tamo gdje vijuga staza od Metka i Počitelja preko Velebita, držali su četnici. Jovo Bursać i Miloš Vujnović Lašo su se opredijelili za medačko-počiteljski pravac: dva su dana, 10. i 11. septembra, jurili četnike po Velebitu, a kad su čete prikupljene za pokret, u zoru 13. septembra, valjalo se razračunati i s ustašama, koje su u dva kamiona stigle iz Gospića da bi pomogle svojim kolaboracionaškim saveznicima. Borbe su vođene sve do 16. septembra, a ujutro narednog dana bataljon »Marko Orešković« je prispio u Barić-Drugu, gdje je razoružao talijanski garnizon. Popodne toga dana sav plijen je morao predati primorsko-goranskim jedinicama. Prvi bataljon »Marko Orešković«, je morao odmah, bez časa čekanja, natrag preko Velebita. Najbrži kurir štaba 1. brigade, vižlasti dječak Stevo Tankosić, za kojeg se govorilo da je »kurjak i lisac«, mada tek u petnaestoj godini života, donio je naređenje s potpisom Laze Radakovića: »... Najkraćim putem se prebaciti u selo Sveti Rok... <<⁷⁵³ Bataljon je savladao velebitsko bespuće čitave noći i narednog dana do večeri, a kad je stigao u Sv. Rok, čekalo je novo naređenje: odmah produžiti preko željezničke pruge i preko Resnika u bruvanjsko selo Rudopolje. Po računici Jove Bursaća, bataljon je onih dana prevalio put duži od 200 kilometara, »a da nijedan borac nije pokleknuo«. ⁷⁵⁴

Izdvojen iz brigadne cjeline, 1. bataljon »Marko Orešković« je posljednje dekade septembra 1943. godine u rajonu Gračac - Bruvno, uglavnom na okukama istočnih padina Vodne glave, ispoljavao - kao što je to i traženo - »najveću ofanzivnost, drskost i nasrtljivost«. ⁷⁵⁵

Cesta na kojoj je zasjede postavljao »Marko Orešković« bila je ključna saobraćajnica kojom su jedinice njemačkog 15. armijskog kor-

⁷⁵² Zb. NOR, V/18, 405.

⁷⁵³ Jovo Bursać, n.d. 201.

⁷⁵⁴ Isto.

⁷⁵⁵ Isto.

pusa od Karlovca i Zagreba, odnosno iz doline Une, prodirale u kninski i zaderski dio Dalmacije. Štabu 1. brigade će 21. septembra, kad na tu cestu, kod Bruvna, iziđe prva izvidnica 1. bataljona, biti javljeno da su »vazdan prolazile motorizirane i pješadijske jedinice«, a da je u Bruvnu - kao da su Nijemci naslutili prisustvo 1. bataljona, već 22. septembra pojačana posada

Krajem ljeta i početkom jeseni 1943. godine, mada su sve jedinice 6. divizije prikupljene u Lici, povezane s jedinicama 8. kordunaške i 13. primorsko-goranske divizije, ipak se nije moglo, prvenstveno zbog nedostatka teškog naoružanja i neophodne opreme, presjeći veze Dalmacije s unutrašnjosti. No, ako te veze i ne budu čvrsto presječene, one će biti neprestano kidane, tako da neprijatelj ni u jednom trenutku nije bio siguran hoće li i kada će stići do Jadrana.

Izlazeći na cestu Bihać - Lapac - Gračac - Knin, mnogi borci 1. brigade prvi put dolaze u neposredni borbeni doticaj s njemačkim vojnikom. Istina, »Pekiša Vuksan« i »Marko Orešković« su 1942. krajem novembra, na komunikaciji Dvor na Uni - Kostajnica imali vatreno krštenje s njemačkim tenkovima, ali od onda je borački sastav uveliko bio izmijenjen. Samo pobjedonosnom akcijom se moglo svakog borca uvjeriti da se i Nijemca, kao i Talijana, ustašu ili četnika, može tući. Jedan od ondašnjih vodnih delegata, Vlado Vein iz Doljana, uvjerljivo se sjeća kako je »zarazno širena propaganda o nepobjedivosti Nijemaca«. Zbog toga su održani skojevski, pa partijski sastanci, zatim sastanci kompletnog sastava, po vodovima i četama. Vodnici, komandiri i štab bataljona pomno ispituju položaje, tražeći prirodnog saveznika za klopku... I, činilo se da je sve po mjeri, pa je bataljon iz bruvanjskog Rudopolja s mnogo elana izišao na cestu. Nijemci su čekani i dočekani, ali kad je trebalo da uđu u zasjedu na cesti, dogodilo se nepredviđeno: puškomitraljezac Milan Đilas, jedan od sposobnijih u bataljonu, u nakani da svoju »brodu« postavi na pogodnije mjesto, nehotično je ispalio kratak rafal. Klopka je propala. Drugi put zasjeda je postavljena južno od Bruvna, na okukama istočnih obronaka Vodene glave. »Nije nam trebalo vodiča«, kaže komandant bataljona Jovo Bursać, »jer smo tri-četiri dana u najvećoj tajnosti izviđali mjesta gdje ćemo postaviti zasjedu«. Osnovna zadaća je povjerena 1. četi pod komandom Đoke Jovanića Đure i Bože Došena.⁷⁵⁶ Prvoj četi su priključeni puškomitraljesci i grupa bombaša 2. čete. Treća četa (komandir Vladimir Zorić, komesar Dušan

⁷⁵⁶) Iz prijedloga štaba divizije za unapređenje starješina u oficirske činove od 9. septembra 1943. godine vidi se da je komandni kadar 1. bataljona slijedeći: komandant Jovo Bogdanović, komesar Miloš Vujnović Lašo, zamjenik komandanta Stevo Plečaš Biće, zamjenik komesara Jovo Marčetić, operativni oficir Dušan Pavković, obavještajni oficir Nikola Đurđević, intendant Mileta Dubajić, referent saniteta Stevo Marić. Prva četa: komandir Đuro Jovanić, zamjenik komandira Nikola Marić, komesar Božo Došen, zamjenik komesara Mirko Drča. Druga četa: Pajica Pavković (smijenio je Lazu Gajića, koji je bio na oficirskom kursu Glavnog štaba), zamjenik komandira Dragan Sijan Perinov, komesar Đuro Radenović, zamjenik komesara Jovo Rodić. Treća četa: komandir Vladimir Zorić, komesar Simo Pavković, (komesar čete od 26. maja kad je poginuo Perica Cvjetičanin), zamjenik komesara Stevo Bokan, a kad je on poginuo dolazi Vlado Vein. Četvrta četa: komandir Božo Čopić zvan Boško Dajanov, koji je ubrzo zamijenio Nikolu Đurđevića na dužnosti obavještajnog oficira, a četu je preuzeo zakratko Dane Košić, pa za duže vrijeme Branko Marčetić; komesar Dušan Jelača Ducko; zamjenici Milan Baškot Kozlov i Rade Milošević. (AVII, 796, 31-23/4).

Jelača Ducko) i Mitraljeska četa osiguravale su lijevi bok zasjede ojačane 1. čete. Na desno krilo, prema Deringaju i Gračacu, izišla je glavnina 2. čete.

Čete su borbene položaje zaposjele u noći. U osvit dana iz Bruvna je prema Gračacu krenulo pedesetak njemačkih vojnika. Na čelu te kolone bili su oficir i podoficir na motorbiciklu, a za njim dvored biciklista. Kad je kolona ušla u zasjedu, prvi je opalio zamjenik komandira čete Janko Popović, a onda je bicikliste zasula ubitačna vatra. »Švabo bježi! - zagrmjelo je kliktanje. »Bilo je kao i s Talijanima. Sve što ne pade, dalo se u bijeg. Eto, i Nijemac je pobjediv!« - sjeća se doživljaja i reakcije delegat voda Vlado Vein, koji je s desnog krila zasjede pojurio za bjeguncima. Pored Veina, za Nijemcima je potrčao i zamjenik komesara Mirko Drča, a za njima dugonogi Bulj, kojemu se kuća vidjela s Vodene glave, pa drugi Bruvanjčanin Rade Krajnović, Branko Sovilj, Simo Popović, Stojan Trtica i Rade Krtinić. Vein je, vjerovatno, bio brži od ostalih. Dostigao je jednog Nijemca, koji je odbacio mitraljez šarac, vrlo cijenjeno oružje. Prepustio je plijen drugima, a on se dao za mitraljescem, i dostigao ga je... Vein misli da je taj Nijemac bio toga dana jedini zarobljenik, a komandant bataljona piše da su zarobljena dva Nijemca i »ogroman materijal«.

U to vrijeme 2, 3. i 4. bataljon su na položajima u gospićkom taru, uglavnom, u iscrpljujućem iščekivanju. Štab brigade je bio u Vrepcu. Nijemci su očekivani prva dva tjedna, a kad se na komunikacijama od Udbine ili Gračaca nisu pojavili, odlučeno je da glavnina brigade napadne ustaše u Bilaju. Komandant divizije je to zatražio od štaba brigade 14. septembra. Narednog dana su bataljoni s Pratećom četom i Inžinjerijskim vodom prikupljeni u Ostrvici, Vrepcu i Čitluku, gdje su »izvršene pripreme ljudstva i dotjeravanje oružja u ispravnost«.⁷⁵⁷

Bilaj je 5 kilometara dalje od Gospića u smjeru jugoistoka, prva željeznička stanica prema Gračacu. Na stanici, u selu i na okolnim dominirajućim brdima bilo je raspoređeno oko »200 ustaša, domobrana i naoružanih civila, masivno utvrđenih«. U napadu je uzelo učešća 395 boraca 3. bataljona »Božidar Adžija«, dviju četa 2. bataljona i dviju četa 3. bataljona, te Prateće čete i Inžinjerijskog voda. Mjesto su morale osvojiti čete »Božidar Adžije« i »Pekiše Vuksana«, a dvije čete 4. bataljona su na osiguranju prema Gospiću, udesno od željezničkog mosta na Lici.

Napad je počeo sat iza ponoći, 16. septembra.

Novi komandant 2. bataljona,⁷⁵⁸ iskusni Đuro Radovanac, energično je vodio svoje jedinice prema kamenom mostu na Lici. U žestokom

⁷⁵⁷> Zb. NOR, V/18, 368.

⁷⁵⁸> Drugi bataljon u septembru 1943. imao je ovaj komandni kadar: komandant Đuro Radovanac, komesar (vršilac dužnosti) Ferdo Toplak, zamjenik komandanta Dane Potrebić, pa Bogde Potkonjak, zamjenik komesara Dane Trbulin, operativni oficir Ivan Muhvić, obavještajni oficir Stevo Obradović, pa Mile Lemaić, intendant Jovo Lemaić. Prva četa: komandir Branko Vukelić, kojeg uskoro zamjenjuje Miloš Todorčić, komesar Đuro Ljuština, zamjenik komandira Gojko Njegovan, zamjenik komesara Petar Pavlica. Druga četa: komandir Jovo Ivančević Jelen, a potom Nikola Dejanović Muso, zamjenik komandira Gojko Kukić, komesar Mirko Lasković, pa Petar Maljković, zamjenik komesara Gojko Banjeglav. Treća četa: Pjevač Mile Jejin, zamjenik komandira Iso Pavlica Palavorda, komesar Simo Boškot Simo, zamjenik komesara Marko Todorčić. Četvrta četa: komandir Jandrija Prijić, zamjenik Milan Stojanović, komesar Jovo Čopić, zamjenik komesara Nikola Vučković Lav.

obračunu ubijeno je nekoliko ustaša. Inženjerci su za vrijeme borbe na kamenu i željeznički most postavili mine od po 50 kilograma. To je s mnogo umjeća organizirao jedan od vještijih i iskusnijih u inženjerijskom vođu Dane Lujčić. Za pravodobno razrušene mostove bit će pohvaľljeni i vodnik Svetozar Ciganović i miner Lujčić, a delegat inženjerijskog vođa, Radica Popović, bit će pozvan na odgovornost, jer su u štabu povjerovali da je ubio jednog od zarobljenih ustaša. Zapravo, delegat Popović je ustašu ubio u obračunu prsa o prsa, i to ustašnim bajunetom.

Treći bataljon, podržavan vatrom minobacača s Medovače, od Barleta, nastupao je sa sjeverozapada, prema »masivno utvrđenim« položajima na kotama 582, 609 i 657. Prvi napad je odbijen. Ali nema odustajanja. Nešto iza 2 sata četa Perice Skendžića je upala u rovove na Srednjoj glavi (k. 657). Zamjenik komesara te čete, Bude Štetić, u letu je uhvatio ustašku bombu i vratio je među ustaše, a jedan od novajlija u bataljonu, Milan Božičković, uskočivši u rov zarobio je dvojicu ustaša bez uniformi. Nepun sat kasnije »Adžijine« čete su u silovitom naletu izišle i na bezimenu kotu južno od Srednje glave. U 3 sata organiziran je napad na najutvrđenije i najdominantnije položaje, na Gradinu. Napadaju tri čete 3. bataljona i jedna četa 2. bataljona. No, kako se brzo počelo razdanjivati, štab brigade je naredio jedinicama da se povuku na polazne položaje.⁷⁵⁹

Prije povlačenja, za vrijeme borbe, »minobacači teški gađali su odlično, ali nije u potpunosti iskorištena njihova efikasnost.«⁷⁶⁰

Đuro Radovanac je u bataljonskom izvještaju 16. septembra pohvalio zamjenika komandira Mitralske čete Milana Stojanovića, koji »se dobro pokazao: rukovao je sa malim bacačem i prva je mina pogodila u bunker na neprijateljskom mostu, a drugom je pogodio u jednu zgradu pokraj mosta koja se ujedno zapalila pa je na taj način dat znak za uzeća mosta.«⁷⁶¹

Akcija će biti ocijenjena kao »djelomično uspjeća«. Osnovni razlog neosvajanja Bilaja bio je u omjeru snaga: sa 395 boraca nije bilo moguće razbiti izuzetno dobro utvrđene neprijateljske položaje, čak i da u kritičkoj analizi nije bilo kazano kako, na svom pravcu napada, »III bataljon⁷⁶² nije bio dovoljno energičan«. No, vjerovatno treba - ocjenjujući borbu za Bilaj - imati na umu i ono što kaže Veljko Dimić, koji tvrdi da »brojčani odnos snaga nije u pitanju, već je posrijedi bilajska Gradina na vrhu koje su izgrađeni bunker. Vrh te Gradine okružuju strme

⁷⁵⁹ Zb. NOR, V/18, 368.

⁷⁶⁰ Isto, 370.

⁷⁶¹ AVII, 800, 15-6.

⁷⁶² U septembru je komandni sastav 3. bataljona bio ovaj: komandant Vlade Ciganović, pa Branko Radenović Gešić, komesar Gojko Milekić, zamjenik komandanta Arse Puača, pa Nikica Kleut, zamjenik komesara Nikica Grković, operativni oficir Branko Vitas, obaveštajni oficir Petar Božičković, intendant bataljona Novak Banjanin. Prva četa: komandir Bogdan Soleša, zamjenik komandira Novak Ljuština, komesar Dušan Kalinić, zamjenik komesara Bude Štetić. Druga četa: komandir Petar Skendžić, zamjenik komandira Sava Radenović, komesar Damjan Zorić, zamjenik komesara Ilija Zorić. Treća četa: komandir Ljubomir Samojlov, pa zatim: Nikola Marić, kojeg prije ranjavanja zamjenjuje Savo Radenović, zamjenik komandira Ilija Grbić, komesar Milan Pribić, a uoči odlaska iz Like zamjenjuje ga Mirko Lasković, zamjenik komesara Milan Došen. Četvrta četa: komandir Stevo Damjanović, komesar Mile Čuturilo, pa Nikola Pauča, zamjenik komesara Nikola Uzelac.

litice, a može se gore uspeti samo stazom između litica. Jedan vod, utvrđen na Gradini, može zaustaviti bataljon i još više vojske, ako snage napada nemaju tehnike kojom bi razbile bunkere«. Osim toga, Dimić smatra da je izvještaj previdio i »izuzetni podvig Mare Lazić i Smilje Radmanović. Obje su iz Barleta. Te dvije hrabre djevojke uvijek su bile dobrovoljci kad su traženi bombaši, kao da su se takmičile i međusobno i s čitavom četom«.⁷⁶³

U noći 15. i 16. septembra ranjeno je 9 boraca, a izvještaj kaže da je, pored toga, »1 drug (Đuro Ivančević) pri povratku iz akcije umro, izgleda od kapi«.⁷⁶⁴

Bila je to posljednja borba u kojoj su brigadu vodili Lazo Radaković i Nikica Pejnović. Odmah poslije napada na Bilaj obojica su povučeni iz brigade; tada je, naime, komisija Glavnog štaba zaključila ispitivanje u vezi s borbama kod Perušića. U komisiji su bili Artur Turkulin, Miloš Uzelac i Rade Žigić. Kazne su izrečene 18. septembra, pri čemu je komisija ustvrdila kako »I brigada za cijelo vrijeme njenog djelovanja nije imala znatnih uspjeha«. Čak i za borbe u operaciji »Weiss« rečeno je da su bile neuspješne, da se »štab te brigade nije snalazio te im je štab divizije morao poslati kao pomoć svoga načelnika štaba«.⁷⁶⁵

Kasnije, kad se slegnu strasti, štab divizije će u relaciji o januarsko-februarskim borbama 1943. godine izreći pohvalu »štabu 1. brigade i komandantu Lazi Radakoviću«. Pa i u septembru 1943. godine, uz sve preoštre kritike, kad se ni jedan uspjeh nije priznavao brigadi ni njenom komandantu, štab divizije je brigadi davao visoku ocjenu, jer »neuspjesi nisu štetno djelovali na moral boraca«, brigada »politički dobro stoji«,⁷⁶⁶ a borci su njeni, »kao i svi borci naše divizije, dobri i borbeni«.⁷⁶⁷

Rade Žigić je predložio Glavnom štabu Hrvatske da se - »da bi stvar temeljito riješili« - izmijeni čitav štab brigade. Prihvaćen je prijedlog da iz štaba odu komandant i politički komesar. Lazo Radaković je dobio dužnost u štabu divizije, a Nikica Pejnović je zamjenik komesara 2. brigade. Osim toga, iz štaba je prekomandovan D Mitar Zaklan: dobio je dužnost zamjenika komandanta 3. ličke brigade.

Na prijedlog štaba divizije za komandanta je postavljen dotadašnji zamjenik komandanta 3. brigade Milan Dimić. Bio je vojnik po zvanju, sposoban starješina, od riječi i ugleda, čvrstog karaktera i snažne volje. Za političkog komesara je postavljen dotadašnji zamjenik komesara, Bogde Vujnović. Zamjenik komandanta nije mijenjan, a zamjenik komesara je dotadašnji zamjenik komesara 2. ličke brigade Simo Mrda, sekretar partijske organizacije 6. divizije, čovjek bogatog iskustva, vojnog i političkog, partijan i beskompromisan. Umjesto Zaklana, za operativnog oficira je postavljen Miloš Čanković, inteligentan, pronicljiv karakter, uvijek u svim prilikama neobično hrabar i samosvjestan, od onih koji se ne plaše za svoje odluke odgovornosti, pri čemu je iskazivao velik

⁷⁶³> Pismo Veljka Dimića, decembar 1985: autorska zbirka.

⁷⁶⁴> Zb. NOR, V/20, 265.

⁷⁶⁵> AVII, 419, 15/1-5,

⁷⁶⁶> Isto, 419A, 44/1-20.

⁷⁶⁷> Isto, 105B, 6-2.

smisao za realno. U toj naravi bilo je i opreza, ali nikad straha. Naoko izgledao je preoštro, ali je bio čovjek velike maštovitosti, iako povrediv, preosjećajan. U Partiji je bio tek od aprila 1941. godine, iako je prije-ratnih godina, kao zagrebački policajac, bio pouzdan kurir članovima Politbiroa CK KPH, posebno koristan svojim zemljacima Radi Končaru i Stipi Ugarkoviću.

Osim Milana Dimića i Miloša Cankovića, iz 3. brigade su došla i dva komandanta bataljona; jedan od njih - Branko Rađenović Gešić - bio je u 1. brigadi od njenog formiranja, ali je kasnije komandovao bataljonom u 3. brigadi. Branko Gešić je postao komandant 3. bataljona. Za komandanta 4. bataljona postavljen je Đuro Drobac.⁷⁶⁸

Smjena je izvršena između 20. septembra i 15. oktobra. Od novoimenovanih prvi su u brigadu došli Rađenović i Drobac, a posljednji Miloš Čanković.

Tako su u brigadi nastale ogromne kadrovske promjene. Najprije je 4. augusta 37 boraca imenovano na nove dužnosti.⁷⁶⁹ Zatim su uslijedila velika septembarska pomjeranja, posebno 6. septembra. Mnogi novi rukovodioci četa i vodova su imenovani 8. novembra. Najpotpuniji spisak nam je sačuvan od 9. septembra: kadrovska lista rukovodilaca 1. brigade poslana Vrhovnom štabu zbog dodjele oficirskih činova.⁷⁷⁰ Tada su još i Radaković i Pejnović u štabu brigade. U štabu su bili, osim njih dvojice: Dragan Rakić (zamjenik komandanta), Bogdan Vujnović Bogde (zamjenik komesara), Dmitar Zaklan (operativni oficir), Dane Čupurdija Dačo (obavještajni oficir), Petar Marić Perica (informativni oficir), Ante Starčević (oficir pri štabu), Milan Đumić (intendant), Mladen Šikić (referent saniteta), Milan Lemić i Dušan Rudić (nastavnici vojnog kursa), Stevo Potkonjak (nastavnik političkog kursa), Dušan Bajić (pomoćnik referenta saniteta) i Janko Plečaš (pomoćnik intendanta).

U tom popisu su dvije nove ličnosti, dva značajna čovjeka - prvi od njih je Ante Starčević, a drugi Mladen Šikić. Starčević je prije rata bio sudac okružnog suda, rezervni major. Starčevićeva narav je bila za mnoge teška; nesvitljiv karakter, ponekad čak grub. Ali u toj »grubosti« nije bilo ništa protiv čovjeka. Hrvat jugoslavenske orijentacije, od ustaša je zatvoren krajem ljeta 1941. godine. Kad Talijani preuzimaju vlast, bio je interniran, da bi - čim se ukazala prva prilika - pobjegao u partizane. Bio je, ako je riječ o vojnom stažu, najiskusniji vojnik 1. brigade, jedini u brigadi koji je vojevao i u prvom svjetskom ratu: ruski zarobljenik,

768) u septembru je, u vrijeme dolaska Dure Dropca za komandanta bataljona, komandni sastav bio ovaj: Đuro Drobac je zamijenio Duju Čubrila, komesar Božo Pavičić, zamjenik komandanta Mirko Dubajić, zamjenik komesara Božo Šijan, operativni oficir Stevo Ljubobratović, obavještajni oficir Dušan Knežević, intendant Mane Petrović, referent saniteta Olga Selić. Prva četa: komandir Branko Pokrajac Jaban, zamjenik komandira Ilija Popović, komesar Đuro Lavrnić, zamjenik komesara Mičo Bursać. Druga četa: do kraja septembra komandir je Mile Desnica, pa onda Jandre Žunić, zamjenik komandira Dušan Vojvodić, komesar Simo Bauk, a onda Milan Dubajić Miće, zamjenik komesara Petar Pejić. Treća četa: komandir Đuro Lemić, zamjenik komandira Simo Štakić, komesar Milan Trešnjić, zamjenik komesara Ilija Zorić Tesla. Četvrta četa: komandir Milan Đaković, komesar četa Stevo Dragišić, zamjenik komesara Ilija Potkonjak.

769) A V I J 8 0 0 1 6 - 7

770) Isto, 796, 31-20.

s Dobrovoljačkim korpusom je stigao na solunski front. Ima zanimljiv zapis Bogde Vujnovića o ovom neobičnom čovjeku:

»Starčević je naprosto obožavao Lazu Radakovića, zbog njegove hrabrosti i odlučnosti u svim situacijama. I poslije rata, kada bismo se srela, pominjao je, s mnogo uvažavanja, te Lazine osobine... Inače, u jednom navratu kod njega sam primijetio pomanjkanje takta: kad smo prolazili kroz Antonovicu iznad Bakovca bio je čak vrlo grub prema jednoj ženi, seljanki, koja nije pokazala dobru volju da nam daje vode. Rekao joj je, uz psokvu, da bi potrčala kad bi došle ustaše... «

A novi referent saniteta, onda dvadesetdvo godišnjak, Mladen Šikić, student medicine (osmi semestar), izišao je iz Karlovca utrtnim putevima ilegale s grupom skojevaca 15. juna 1943. Kratko je bio u bolnici »Vrelo Mrežnice«, tamo gdje je formirana 1. brigada, a 8. jula je određen za referenta saniteta 1. brigade, da bi dužnost primio dva dana kasnije u Malom Polju kod Perušića.

U septembru 1943. godine u 1. Kčkoj brigadi još nije bilo oficirskih činova. Unapređenja će uslijediti tek u oktobru i novembru.

Oko 20. septembra, kad iz brigade odlaze Lazo Radaković i Nikica Pejnović, desetak dana komanda je povjerena Draganu Rakiću i Bogdi Vujnoviću. Prva borba u kojoj su komandovali vođena je u noći 22. i 23. septembra: napadani su Budak, budački most i Gradsko Selo. U napadu su sudjelovali dijelovi 3. ličke brigade i (105 boraca) 3. i 4. bataljona 1. brigade.⁷⁷¹ Dragan Rakić je znak za napad dao paljbom iz dva minobacača s čuke udaljene oko 800 metara jugoistočno od Budaka. Napad je počeo pred ponoć. U borbu je uključen i inženjerski vod. Te noći malobrojne čete 4. bataljona posljednji put je vodio Duja Čubrilo. Bataljon je postizao sve veće uspjehe. Razlike nekad veoma uočljive među bataljonima izbljebile su. Četvrti bataljon 1. brigade je bio osposobljen, spreman i odlučan da se takmiči - baš u svemu - s i. bataljonom, mada je 1. bataljon, možda i po navici, još istican kao »najbolji u brigadi«. Vodeći po posljednji put, prije prekomande u dalmatinske jedinice, 4. bataljon, Duja Čubrilo je bio »potpomognut i u potpunosti poduprt sa 2 teška bacača i jednom četom III bataljona«. Dvije čete 4. bataljona su nastupale s istoka, od Novoselija preko kote 565, da bi se uklinile u Budak s juga, između sela i Like. Desno krilo 4. bataljona nastupalo je s odjeljenjem inženjeraca. U izvještaju će biti kazano da je 4. bataljon »imao glavni zadatak«, a bila je i sva prilika za pun uspjeh. Međutim, bataljon nije - ušavši nezapaženo u neprijateljski raspored - prednost iskoristio, prema izvještaju, »zbog toga što je bataljon, kada je ušao sa prvim dijelovima u Gradsko Selo, u istome bio opažen od strane jednoga civila koji je počeo galamiti i otkrivati naš nailazak«. Taj civil je bio zatečen u nekom djelomično zapaljenom štaglju. Vodnik Stevan Kokotović je poletio prema njemu da ga umiri. Na to je »civil« zgrabio sjekiru da se obračuna s mladićem. Komesar čete Đuro Lavrnjić je bio brži: pucnjem iz puške je zauvijek stišao »civila«. No, ustaše su bile upozorene, »našto su odmah neprijateljska sva oružja otvorila vatru. Zadržavanje u Gradskom Selu onemogućilo je daljnje prodiranje

⁷⁷¹> Zb. NOR, V/18, dok. br. 138.

IV bataljona u pravcu Budačkog mosta. Čete istoga bataljona pokušavale su sa prodorom prema pomenutom mostu, ali uz prkos svim nastojanjima bile su odbijene jakom neprijateljskom vatrom. Četa III bataljona uspjela je svojim brzim naletom i koncentričnom vatrom uzeti mlinicu na Balatinu i ovladati sa prva tri rova koji su se nalazili na istočnoj strani sela Budaka, četa je zastala u prvim rovovima, stvorila je neprijatelju dovoljno vremena te ju je isti povratnim napadima izbacio iz zauzetih rovova, tako da je ta četa posle odbacivanja bila prilično neaktivna, što se najbolje vidi iz toga, ta četa i ako je na juriš uzela neprijateljske rovove, dozvolila je neprijatelju da ih ponovo uzme u svoje ruke bez jedne žrtve«. ⁷⁷²

U ovoj borbi posebno su se istakli delegat voda Anđa Ciganović, koja je u dva navrata, dok nije teško ranjena od krhotina bombe, vodila juriš, i borac Branko Grubješić delegat 1. voda 1. čete 4. bataljona, koji je također ranjen, ali je, kad mu je Naranča Kangrga Maca previla ranu, ponovo krenuo u juriš. Među pohvaljenim su imena desetara 2. čete 4. bataljona Mićuna Prodanovića, Nikole Đilasa, Petra Rađenovića, Filipa Bokana, delegata njihovog voda Aleksandra Rađenovića i vodnika Đure Mandića, delegata 3. čete Jove Ljujića i desetera njegovog voda Petra Ljuštine i Dušana Dautovića. Zamjenik komandira čete za vezu Miloš Dautović, od onih koji su se volili »oliti«, lijep i snalažljiv, uvijek hrabar, kao i vodnici vezista Jeka Studen i Mihajlo Drezgić, koji su do pred dvatri tjedna bili deseteri, također su pohvaljeni »zbog velike snalažljivosti tokom borbe«. ⁷⁷³

Tako se, kao i krajem aprila, ponovo postupno krug oko Gospića sužuje. Svakodnevno dolazi do okršaja, uglavnom protiv ustaša. Ali, bilo je i borbi protiv četnika. Najznačajnija akcija protiv njih izvedena je u 6 sati 24. septembra. Prethodno su bili prikupljeni podaci da su se medački četnici sakrili 6-7 kilometara jugozapadno iznad Metka, na Velebitu, u rajonu kapele Sv. Jovana, koja je na samom vrhu 1017 visokog Kosanjaka i po Studenoj draži, pored jedine staze koja iz Metka vijuga uz Velebit prema liticama Vaganskog vrha i Velikoj Paklenici. Četnike je dobro organizirani napad »Božidara Adžijec« potpuno iznenadio. Pretrpili su znatne gubitke, a devetorica su zarobljena. ⁷⁷⁴

Tih dana je sve učestaliji odljev boraca: kao što su s proljeća odlazili, po naređenju, u sjevernodalmatinske jedinice i - u nešto manjem broju - u Karlovački partizanski odred, tako su sad, radi kadrovskih rješavanja, odlazili u istarske i primorsko-goranske jedinice, a i u jedinice kninskog sektora, gdje je formirana 19. sjevernodalmatinska divizija. Najviše boraca je prekomandovano 25. septembra: čak njih 200 toga dana odlazi iz 6. ličke divizije u zapadne krajeve Hrvatske. Stevo Glumac se sjeća da je 25. septembra kompletan kurs komandira pri štabu divizije poslan u Istru: tamo će borci preuzeti komande vodova i četa, a vodnici bataljone. No, to će biti kratka vijeka i dosta onih koji su u septembru otišli, do kraja novembra će stići natrag.

TM> Isto.

⁷⁷³> AVII, 796, 23-1/5.

⁷⁷⁴> Isto, 800, 18-6.

Poslije septembarskih prekomandi, 1. brigada je imala 761 borca, koji su bili »skoro potpuno goli i boski.«⁷⁷⁵⁾ Gotovo 60 posto sastava je bilo u spisku komandnog kadra; tačno: 479 boraca i 282 rukovodioca. Po socijalnom sastavu: 22 radnika, 656 seljaka, 13 zanatlija, 7 namještenuka, 30 vojnopolicijskih lica, 14 intelektualaca. Po nacionalnom sastavu: 753 Srbina, 5 Hrvata, 3 Muslimana. Politička pripadnost: 203 člana KPJ, 45 kandidata za članstvo u KPJ, 154 člana Saveza komunističke omladine, 8 »vanpartijskih komunista« i 351 neorganiziran politički. Tada je gotovo 350 boraca manje u brigadi nego što ih je bilo »na licu mjesta« sredinom jula.

Borci 1. brigade, »skoro potpuno goli i boski«, raspoređeni oko Gospića (tri bataljona) i uz cestu Lapac - Gračac (1. bataljon), bili su odlično naoružani pješadijskim naoružanjem, uglavnom talijanskim.

Poslije 25. septembra brigada se počinje prikupljati i pripremati za jednu od akcija koju svi očekuju i priželjkuju: za ponovni napad na Gospić. Proljetni neuspjeh nije izazvao razočaranje, samo je poraslo shvaćanje da je, uz hrabrost, potrebno više organizatorske mudrosti i snalažljivosti. U štabu 1. brigade, što je uočljivo po sačuvanoj dokumentaciji, baš kao i u štabu 6. ličke divizije, s napadom na ustaški garnizon Gospić najviše se, i najrazložitije, računalo onih dana kada je vojska fašističke kraljevine Italije izišla iz rata, a divizije Wehrmachta još nisu stigle da se s drugih evropskih ratišta prikupe u Jugoslaviji i da se neposredno povežu s ustaško-domobranskim trupama blokiranim u nekim garnizonima u srcu slobodne teritorije, kao što je bio slučaj s Gospićem. No, od napada na Gospić se u prvoj polovici septembra odustalo. Glavni štab Hrvatske je smatrao da Gospić u prvo vrijeme treba potpuno blokirati, zaposjedajući i velebitsku cestu prema Jadranu i Karlobag, a onda ga, kad se posada iznuri, napasti i osvojiti. Nije se računalo s činjenicom koja je, inače prisutna u planovima Glavnog štaba: Nijemci užurbano prodiru preko Like na Jadran... Nijemci su se tada već bili pripremili da, ovladavši potpuno komunikacijom Bihać - Lapac - Bruvno - Gračac, prodiru i prema Lovincu i prema Gospiću.

Bitka za Gospić i Perušić je, prema planu štaba divizije, morala početi ujutro 3. oktobra. Prethodnog dana, snabdijevene za tri dana suhom hranom, jedinice 1. brigade su imale zadatak da se usmjere na velebitske visove između Gospića i Karlobaga, uz staru cestu preko Baških Oštarija. Prema planu štaba divizije, očekivano je da će 1. brigada »zauzeti Takalice«, odnosno likvidirati neprijateljske posade na brdima visine 881, 824 i 877 metara, da će »rušiti cestu u istim« i »postaviti osiguranje prema Brušanima i Jadovnu na kotama Palež 993, k. 838, k. 824, k. 877, k. 1195, k. 881 i k. 1055«, a, dakako, i zaposjesti velebitsku visoravan i selo Baške Oštarije. Na tim položajima, u Oštri, Ličkom Novom, Brušanima, Trnovcu, na Takalicama i Baškim Oštarijama bile su dvije bojne domobrana.⁷⁷⁶⁾ One noći kad su dijelovi 1. brigade napadali Bilaj, »sa postava između Gospića i Karlobaga«, javljeno je u glavnosložernom »dnevnom izvješću broj 260« od 17. septembra, »iz stožerne sate i I bojne 12. pješačke pukovnije napustilo je postave: 1 poručnik

⁷⁷⁵⁾ Isto, 796, 10-1.

⁷⁷⁶⁾ Isto, 419, 25/1-5.

i 62 domobrana sa oružjem, a iz II bojne 15. p.p. napustilo je ovih dana postave oko 40 domobrana«. ⁷⁷⁷ Ne znamo pouzdano što je bilo s tim »časticima« i domobranima koji su »napustili postave«: jesu li se predali sa oružjem našim jedinicama, što je vjerovatno, ili su naprosto pobjegli s položaja.

Uoči pokreta uz velebitske staze, bataljoni 1. brigade su prikupljeni u Vrepcu. Treća lička brigada je bila na prostoriji Kaluđerovac - Konjsko brdo - Široka Kula, a 2. je raspoređena na komunikacijama prema Lapcu i Gračacu. Artiljerijski divizion s li artiljerijskih oruđa i Prateća četa 6. divizije s dva protukolska topa, 5 bacača i 2 protukolska mitraljeza, u noći 1. i 2. oktobra su izišli na sektor Podovi - Lipova Glava. U akciju je uključena i Inžinjerijska četa 6. divizije, u koju su bili obdijeljeni svi brigadni inžinjerijski vodovi.

U jedinicama, koje će napad početi ujutro 3. oktobra, bilo je 2530 boraca.

Prva brigada 6. divizije je imala zadatak »napasti neprijatelja na (Baškim) Oštarijama i Takalicama, povezati se sa zapadne strane Oštarija sa snagama XIII Divizije, a zatim nastaviti sa čišćenjem i gonjenjem neprijatelja prema Brušanima i Gospiću«. ⁷⁷⁸ Treća brigada 6. divizije je imala zadatak da tuče neprijatelja u Perušiću i Pazarištima; njoj je priključena i artiljerija. Dvije brigade 13. primorsko-goranske divizije su morale »napasti i likvidirati neprijateljske posade u Karlobagu i Sušnju, kao i sve uporne tačke na komunikaciji Karlobag - Ura«, gdje se povezuju s lijevim krilom 1. brigade 6. divizije. Uoči pokreta, borci su upozoreni da je »vrlo važno« za narodnooslobodilački pokret povezati slobodne teritorije Like, Hrvatskog primorja i Dalmacije, pri čemu će NOV, prodre li se u Karlobag, »držati čitavu Jadransku obalu od Sušaka do Zadra«.

U oktobarske borbe 1. brigadu su vodili novi komandant i novi komesar, Milan Dimić iz Ostrvice i Bogde Vujnović iz Divosela. U koloni 1. brigade je po prvi put i novi zamjenik komesara, partijski rukovodilac divizije, Šimo Mrda. Zamjenik komandanta Dragan Rakić je već imao priliku da ga brigada upozna u prethodnim borbama. U bataljonima je od »starih« komandanata samo Jovo Bursać; poslije njega je drugi po komandantskom stažu u bataljonima 1. brigade Đuro Radovanac, za kojeg se u štabu divizije mislilo da je »malo nervozan«, »borbi odan i hrabar« lično, ali »se za ljudstvo suviše boji u akcijama«. ⁷⁷⁹ Novi komandant 3. bataljona Branko Rađenović Gešić, stari krtijaš, poslije desetak mjeseci, obavivši različite dužnosti u drugim jedinicama, vratio se u 1. brigadu. Bio je jedan od starijih, ako je trideset godina života starost.

Osim Radovanca, koji je u junu primio dužnost komandanta »Pećiše Vuksana«, i Branka Rađenovića, iz 3. brigade je - kao što je već rečeno - stigao i novi komandant 4. bataljona Đuro Drobac, Gračanin, mornarički podnarednik, »hrabar, odan, disciplinovan, dobar, ali nedovoljno uporan«. Drobac je - s mnogo iskrenog divljenja i poslije čet-

⁷⁷⁷ TM>~Zb. NOR, V/19, 675.

⁷⁷⁸ Isti, V/20, 264.

⁷⁷⁹ AVII, 796, 31-20/4.

deset godina tvrdi jedan od njegovih kurira, Đuro Grozdanić - »došao među nas kao čovjek između nas samih, kao da smo ga mi birali, baš po mjeri naših želja, i majka borcu, i brat, ali i vođa«. Njegovo neveliko tijelo, vitak stas i djevojački lijepo lice, krili su svu istinu o silovitoj, prikrivenoj energiji i izuzetnim komandantskim sposobnostima.

Među komesarima bataljona novi je samo komesar 2. bataljona »Pekiša Vuksan«, Janko Dimić Pop. Bio je od rijetkih koji su isprobani i kao komandiri i kao komesari. Taj sarajevski bogoslov, komunist po uvjerenju i organiziranosti, donedavno komandir vezista, a potom kratko je vrijeme - poslije političkog kursa završenog u Orovcu kod Lapca - komesar čete u »Adžiji«, u 2. bataljon je stigao uoči pokreta uz Velebit. Njegov prethodnik, Ferdo Toplak, i zamjenik komandanta »Pekiše Vuksana« Dane Potrebić bili su raspoređeni u odred »Plavi Jadran«.

Bataljoni su u noći 1. i 2. oktobra, zaputivši se iz Vreпча prema Divoselu, prešli prugu i cestu Gospić - Gračac, a naredne noći su na velebitskim usponima. Brigada je pojačana vodom minobacača. S mnogo opreza i s puno vještine, stopljena s mrakom velebitskih šuma, brigada je dobro čuvanu, bunkerima i kamenim zaklonima utvrđenu cestu prešla između Brušana i Baških Oštarija, iznad Ratkovićevih mlinova na Suvaji. Malo dalje odatle, i na Milašnovcu (k. 824) i na Crnoj Gredi, bili su utvrđeni ustaško-domobranski položaji. Od Divosela do položaja s kojih će krenuti u napad, brigada je prevalila 18 kilometara po bespuću. Prvi bataljon s jednom četom 2. bataljona usmjeren je na Takalice, to jest na neprijateljske položaje na kotama 642, 1097 i 881. Tri čete 2. bataljona zaposjedaju položaje oko ceste od Brušana uz Velebit: i da u zasjedama sačekaju bjegunce s Takalice i da, ustreba li, zaustave ustaške jedinice koje bi krenule iz Brušana. Četvrti bataljon, prevalivši najduži put, imao je zadatak da napadne ustaše na Baškim Oštarijama. Treći bataljon je bio brigadna rezerva.

Borba se zametnula u 5 sati 3. oktobra.

Znak za napad je dan s položaja 1. bataljona, koji je neprijateljske položaje na Takalicama zaobišao i napao ih sa sjevera, s pravca gdje partizani uopće nisu očekivani. Već u 6 sati ustaše i domobrani, tučeni najprije minobacačkom vatrom, a zatim iz neposredne blizine i mitraljezima i puškama, rjeđe bombama, napustili su dobro utvrđene položaje na kotama 824 i 1097. Teže je išlo s ustašama na koti 881, nad cestom, pod stjenovitim liticama Crne grede, iznad doline male Suvaje. Na zauzetim položajima u bunkerima od debelih klada zatečeno je mnogo opreme i hrane. Borac 2. čete »Marka Oreškovića« Nikola Obradović, od onih po kojima je Čopić vajao svoga Nikoletinu, sjeća se kako je napad zaustavljen pred kotom 881. Kaže Nikoletina kako je najprije tukao »bombama koje smo zvali tucanj, to su one njemačke granate s drškom. Kad ne ide, vratim se malo unazad, uzmem bolji položaj, pa kosim šarcem. A imamo tu i nekoliko bacača 88 mm, na njima naši Talijani, odlično tuku. Doleti Jovo Bursać, više da se sve granate ispale na tu utvrđenu čuku. Onda opet jurnemo. Bodljikava žica od bukve do bukve, gusto pletena. Nemamo alata da siječemo, pa trgamo. Tu nam ginu tri - četiri druga. Moramo odustati. Opet bacači sruče sve granate na njih. Treći juriš uspije. Uхватimo ih 12 živih, ostalo izginulo. Odmah borbu

nastavljamo dalje prema Oštarijama i Uri. Nemaš se kad odmoriti. Moja desetina ide na izviđanje s operativnim oficirom bataljona Dušanom Pavkovićem. A banda tuče po nama. Udari Dušana, ruku mu odvali, jedva je kasnije liječnici spasili. Lijep Dušan, i pametan, žao nam, ali što će, ideš dalje. Opet jedno utvrđenje... Puno smo zarobili ustaša i domobrana. .. «⁷⁸⁰⁾

Istočno od kote 642, gdje su bataljoni 1. brigade prešli cestu, na maloj Suvaji, vod inženjera Svetozara Ciganovića je za to vrijeme razorio sve mostiće, a »Božidar Adžija«, brigadna rezerva, postavio je iznad ceste zasjede svoje 1. čete, a ostale čete su pomjerene prema Baškim Oštarijama, kontrolirajući velebitske zaseoke Šikiće s južne strane i Brkljačiće sa sjeverne strane ceste.

Četvrti bataljon je u 5 sati napao neprijatelja duž oštarijske visoravni, od Ripišta preko Rakita do Ure. U tom napadu, dobro organiziranom i energično vođenom, s mnogo uspjeha i s malo žrtava, Đuro Drobac je osvajao povjerenje svojih boraca. U izvještaju piše da je »neprijatelj dao manji otpor, a zatim se je razbježio u pravcu Stupačeno i Prpić« - sjeverozapadni smjer - i »drugim pravcem prema Uri«, to jest na zapad, prema Karlobagu. Tu je bilo više trke nego žestokih okršaja. Bataljon se raspršio po vodovima i svaki vod je »čistio teren na svom pravcu hvatajući domobrane s kojima je bilo i ustaša«. Najviše domobrana je zarobila 1. četa s komandiranjem Brankom Pokrajcom Jabanom, prekrasnim čovjekom, jedva pismenim seljakom, koji je imao volju da mnogo uči, i s komesarom Đurom Lavrnićem. Jabana je neki domobran obavijestio da se »gospod natporučnik Galović s vodom domobrana krije južno od Ure«. Domobran je tvrdio da je natporučnik voljan da se preda: tražio je da s jednim borcem ode po »gospod natporučnika« i da će dovesti njega i čitav vod domobrana. Šesnaestogodišnji Đuro Đapa, mlađi brat po junaštvu poznatog Rade Đape iz »Oreškovića« otišao je po natporučnika i njegovu pratnju...

Kad su šume i sva velebitska seoca od Ratkovića do Ure, to jest od istočnog do zapadnog pleća Velebita pročišćena, ti su položaji prepušteni jedinicama 13. primorsko-goranske divizije koje su prethodno oslobodile Karlobag. Tada su »snage naše I brigade krenule jednim pravcem prema Jadovnom i Trnovcu, a drugim dijelom prema Brušanim«.⁷⁸¹⁾

Za to vrijeme 3. lička brigada je zauzela Perušić i Lički Osik. U glavnoštožernom »dnevnom izvješću broj 278« poglavniku Paveliću je javljeno da su se ustaško-domobranske »snage povukle na bližu obrambenu crtu Gospića« da je »neprijatelj za napadaj na Gospić prikupio oko 10 brigada dobro naoružanih talijanskim plienom«.⁷⁸²⁾

U Karlobagu i na Velebitu su 3. oktobra uglavnom tučene bojne 4. stajaleg djelatnog zdruga, koji je imao 5 bojni sa 2980 ljudi. ZAPOLI je u rajonu Gospića imao još 3.400 naoružanih vojnika. Tim snagama je od 19. jula komandovao ustaški pukovnik Zgaga. Oružničkim snagama je komandovao štab 2. oružničke pukovnije. Taj štab 6. oktobra

⁷⁸⁰⁾ Izjava Nikole Obradovića, Zemun 28. 12. 1985; autorska zbirka.

⁷⁸¹⁾ Zb. NOR, V/20, 265.

⁷⁸²⁾ Isto, 708.

izvještava »glavno zapovjedništvo oružništva« o tome kako su »ugrožene sigurnostne prilike na ovom području« (»posebno obsjednuće Gospića«) i o borbama na Velebitu, gdje su ustaške snage »bile obkoljene i prisiljene da se povuku probijajući partizanske redove. Za vrijeme borbe poginuli su ustaški satnik Nikola Rupčić i 3 ustaše, zastavnik Stjepan Marković teže je ranjen i ostao na putu između Cesarice i Karlobaga, a za sudbinu ustaškog nadporučnika Vladimira Galovića se ne zna, dok je dopukovnik Delko Bogdanić lakše ranjen«. ⁷⁸³

Raspoloženje boraca 1. brigade je bilo izvanredno. Moral na najvišoj razini. Pjesma se ori na sve strane. Već dugo nisu tako uspješno tukli neprijatelja, mada su ga danomice tukli. Novi štab je to iskoristio, te je uveče 3. oktobra, poslije kratkog dogovora s komandantima i komesarima bataljona, odlučio da u praskozorje 4. oktobra »napadne i očisti selo Brušane, Rizvanušu i Trnovac«. ⁷⁸⁴ Napadala su dva bataljona, 2. i 4. Zadaci su uspješno izvršeni. Za to vrijeme plijen na Oštarijama je osiguravao 1. bataljon, šaljući na sve strane patrole radi ostataka ustaških jedinica sakrivenih u velebitskim šumama. Četa krtijaša je osiguravala transport ranjenika prema Divoselu.

Štab divizije je 5. oktobra naredio 1. brigadi da »u prvi sumrak napadne i likvidira Oštru (kota 798) i selo Lički Novi«. U 19.30 Oštra je najprije tučena iz teških minobacača. Mine su usmjerene na zapadnu kosu. Istovremeno je prema utvrđenjima na vrhu Oštre krenuo i streljački stroj dvaju bataljona. U 21 sat na Oštroj je prestao svaki otpor. Za to vrijeme jedan bataljon 1. brigade je vršio pritisak na Lički Novi. Otpor je bio žestok. Tek u 21 sat, kad je pala Oštra, na, Lički Novi je sa sjevera, udarajući u bok neprijateljskog rasporeda, napao »Pekiša Vuksan«, i kad je vatra tri teška minobacača s Oštre prenesena na utvrđene karaule Ličkog Novog, snaga otpora je počela popuštati. U 23 sata Lički Novi je bio oslobođen od ustaša, koji su pobjegli u Gospić.

Tek mjesec dana poslije tih okršaja oko Gospića, 8. novembra, kad se čitava brigada postroji u Ondiću pripremljena za višednevni marš u Bosnu, borcima će biti pročitana »naredba br. 34«, u kojoj Milan Dimić i Bogde Vujnović pohvaljuju Miloša Kmezića, koji je u noći 5. i 6. oktobra na Debelom brdu pokazao »visoku svijest i hrabrost« kad je »u najvećoj kiši tanadi i pomrčini još sa jednim drugom otišao prema dijelovima I brigade XIII divizije«, odakle »nije se htjeo vratiti dok nije izvršio dobiveni zadatak i uhvatio vezu sa pomenutom jedinicom«. Za ovo njegovo djelo Kmezić je za nagradu dobio džepni sat.

Uveče 5. oktobra, kad je kurir Kmezić povezivao brigade na Debelom brdu, Gospić je po drugi put 1943. godine potpuno opkoljen. Treća lička brigada je očistila sjeverne i istočne položaje oko Gospića, a Prva je izbila na zapadne i južne izlaze. U noći 5. i 6. oktobra snage gospičkog garnizona, gdje se sabilo oko 5700 vojnika, 549 podoficira i 95 oficira, pod komandom pukovnika Zgaga, koji je 19. jula od Gustovića preuzeo zapovjedništvo ličkog operativnog područja (ZAPOLI), u dva su navrata, s mnogo žestine i bijesa, ali s malo umješne odlučnosti, pokušale da prodru prema Oštroj i Ličkom Novom, no bataljoni 1. brigade nisu ni za

⁷⁸³-) Isto, 716.

⁷⁸⁴> Isto, 266.

stopu odstupali. U 20.30 sati 7. oktobra neprijatelj je još jednom pokušao probiti blokadu u rajonu Oštre i Novog, »ali je i ovoga puta bio ponovno odbijen uz gubitke«. U ustaškim dokumentima nalazimo podatak kako je »u toku noći 5/6. neprijatelj u nekoliko navrata pokušao prodrijeti u grad, ali je snažnom vatrom tri puta odbijen uz velike gubitke. Podatak »veliki gubici« zapravo se odnosi na ustaške i domobranske bojne, jer - i to je ustaški izvještaj - »u ovim teškim borbama 1. bojna 15. p.p. i ostaci 1. bojne 12 p.p. su razpršeni«. Svih tih dana »jedan nje-mački prenosni i 1 borbeni zrakoplov, te 2 odnosno tri naša (ustaška) prenosna i 6 odnosno 8 borbenih zrakoplova« su nad Gospićem i nad partizanskim položajima oko Gospića. Zrakoplovstvo je, naime, rečeno je u izvještaju Glavnog stožera 7. oktobra, »pružalo neprekidnu pomoć našoj posadi u Gospiću. Osim 81.200 puščanih i 1000 svetlometnih naboja koji su prenijeti 5. X, Zrakoplovstvo je u toku 6. X prenijelo još 120.200 puščanih naboja, 10.000 naboja za parabelum, 90 bombi za bacače«. Iz Gospića je glavnom stožeru domobranstva javljeno da je, kao i dvije večeri ranije, i »noću 7/8. X neprijatelj tri puta napadao Gospić« i da je »uvijek snažnom obranom odbijen«, a i da je »u toku noći 8/9. X, potpomognut jakom topničkom vatrom, pokušao u nekoliko mahova prodrijeti u Gospić, ali je uz pripomoć naših bornih kola odbijen«.⁷⁸⁵

U borbama vođenim oko Gospića od 3. do 8. oktobra 1. i 3. brigada su potpuno razbile nekoliko ustaško-domobranskih bojni. Ukupno je zarobljeno 7 »častnika« i 388 ustaša i domobrana.⁷⁸⁶ Uopće, ustaško-domobranski garnizon je imao goleme gubitke. Među ostalima, prilikom jednog kontranapada iz grada, poginuo je zapovjednik Ličkog operativnog područja Mirko Zgaga, a načelnik njegovog štaba (ustaše u izvještaju pišu: »njegov glavar stožer«) je ranjen.⁷⁸⁷

Obje brigade 6. divizije su imali 9 mrtvih i 50 ranjenih.⁷⁸⁸

Prvog dana borbi na Velebitu, 3. oktobra, ranjenici 1. brigade nisu mogli biti prevezeni u Divoselo. Tek poslije oslobođenja Brušana evakuirani su sa Velebita. Mada su ranjenici bili zadržani »puna 24 sata«, po ocjeni štaba divizije: »nije bilo rđavih posljedica od kasnog otpremanja ranjenih, jer je student medicine (8. semestar) Mladen Šikić, odnedavna u brigadi referent saniteta, »dao prvu pomoć«.⁷⁸⁹

Stab divizije, u kojem je na dužnosti političkog komesara Radu Žigica, koji je bio povučen u Glavni štab, gdje će u novembru zamijeniti dr Vladimira Bakarića, naslijedio Živan Dimitrijević Gija, u izvještaju od 12. oktobra ustvrdio je da se u borbama oko Gospića »čitav komandni kadar u svim jedinicama pokazao energičan i prilično sposoban kao i

723.

⁷⁸⁶⁾ Isto.

⁷⁸⁷⁾ Isto.

⁷⁸⁸⁾ U borbama oko Gospića, ali ne samo početkom oktobra 1943, po prikupljenim podacima poginuli su: Dušan Paripović, Nikola Pejić Nino, Đoko Popović, Milan Popović, Rade Popović, Sava Miljuš, Mičo Prijčić, Pero Zorić, Dušan Hinić, Dušan Aralica, Stevo Grahovac, Mile Grbić, Dušan Bajić, Sava Bajić, Dane Batinica, Petar Bokan, Janko Borić, Miloš Borić, Vojo Lemajić, Nikola Lončar, Milan Lukić, Dragan Jovanić, Stevo Vukmirović, Petar Smiljanić, Stevo Surla, Nikola Šijan, Joko Radaković, Jovo Rade-nović, Mile Rađenović, Draga Čudić, Stevo Čudić, ifija Narandžić, Rade Tišma, Sime Tišma, Mirko Čiča.

⁷⁸⁹⁾ Isto, 269.

samostalan«. Da neprijatelju nisu naneseni veći gubici štab divizije je razložno vidio u činjenici »što ni za jedan ni za drugi napadni pravac naše snage nisu bile dovoljne, uslijed čega napadne kolone nisu mogle imati jače snage u rezervi, koje bi se u povoljnim momentima mogle upotrijebiti za otsijecanje neprijateljskih dijelova i za opšte manevrisanje«. Osim toga, demoralisani neprijatelj se nije upuštao u borbe, već je »svaku tačku, koja bi bila ugrožena bar sa dvije strane, odmah napuštao«.

Sve do 9. oktobra u 1. brigadi se čvrsto vjerovalo da će ubrzo oko Gospića biti prikupljene jače snage i da će uslijediti neumitni napad na neprijatelja u žici. Svi borci su smatrali, kao što to tada piše komandant divizije, da je »akcija na Gospić najpoželjnija i politički za Liku najvažnija«. ⁷⁹⁰ Kad je 1. brigada ušla u Brušane i rasporedila se ispred Oštre i Ličkog Novog, 5. oktobra, Glavni štab Hrvatske je, prihativši inicijativu štaba 6. divizije (»obzirom na povoljnu situaciju kod Gospića i na postignute uspjehe naših jedinica na tom sektoru, kao i demoralizaciju ustaša«) odlučio »da što prije pristupimo likvidaciji Gospića. U ovom cilju angažovati ćemo cijelu VI Diviziju i jednu Brigadu XIII Divizije. Za ovu operaciju su nam neophodno potrebni tenkovi... « Zbog toga je i 2. brigadi 6. divizije i 1. brigadi 13. divizije naređeno da se prikupe oko Gospića. Ali, kad su ove snage zaposjele dio obruča oko Gospića, 8. oktobra, naglo su preko Hrvatskog primorja prodrle jake njemačke snage, pa je 1. brigadu 13. divizije bilo neophodno poslati preko Karlobaga prema Senju. Od napada na Gospić tada se još nije odustalo. Štab divizije je smatrao da se tek »odlaže predviđena akcija«, ali već sutradan, 9. oktobra, kad jedna njemačka motorizirana kolona, oklopni puk 114. lovačke divizije, prodre preko Metka, kroz raspored 2. brigade, u Gospić, morat će se još jednom - i zadugo - odgoditi napad na ovo utvrđeno ustaško gnijeздо. Tada su tri bataljona 1. brigade povučena iz blokade i upućena u akcije na cesti Donji Lapac - Mazin - Bruvno - Gračac, a bataljon »Marko Orešković« je na tu komunikaciju, usmjeren prema Bihaću, stigao dva dana kasnije.

⁷⁹⁰) Isto.